

УДК 329.271 (477)
ББК 63.3 (4 Укр) 63

Сергій Адамович

ІДЕЯ СОБОРНОСТІ В ІДЕОЛОГІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ (УНА-УНСО)

У статті проаналізовано програмові засади та соборницьку діяльність Української національної асамблеї. Автор обґрунтовує, що основою політичної програми й діяльності партії було об'єднання всіх етнічних земель і розбудова державності на засадах великодержавного націоналізму.

Ключові слова: націоналізм, соборність, Україна, великодержавність, партія, унітарний статус, ліворадикальний екстремізм.

У другій половині 80-х рр. ХХ ст. на основі демократизації та гласності в Україні виникла низка неформальних об'єднань, які внесли вагомий вклад у процес національного відродження. Участь у роботі культурно-історичних та екологічних об'єднань, у першу чергу Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка, історико-просвітницького товариства “Меморіал” та екологічного громадського об'єднання “Зелений світ”, стала для багатьох першим кроком до активної громадської діяльності, усвідомлення себе не жителем, а громадянином України. Ці неформальні організації створили масову соціальну базу та широке підґрунтя для виникнення потужного національно-демократичного руху – Народного руху України.

Інша, відносно нечисленна, частина неформальних об'єднань була більш радикальною й надавала перевагу політичній діяльності. Ці самодіяльні утворення мали на меті пробудити в народі національну гідність, апробувати межі дозволених владою дій, організувати масові протестні акції проти пануючого режиму [4, с.55].

Дослідження діяльності українських політичних партій у кінці 80-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. започатковано в публікаціях А.Білоуса, О.Бойка, Б.Вола, О.Гараня, С.Гелея, А.Камінського, В.Литвина, О.Майбороди, Я.Малика. Проблема державного устрою й роль ідеї соборності в ідеології та діяльності українських партій знайшла відображення в працях В.Боровика, Б.Гдичинського, В.Ейсмонта, С.Телешуна, О.Шановської.

Окрему політичну позицію в процесі державного будівництва й консолідації нації займали українські партії націоналістичного спрямування. У статті поставлено завдання проаналізувати становлення Української національної асамблеї (УНА–УНСО) і ставлення організації до проблеми соборності, державного устрою та розвитку місцевого самоврядування.

Відзначимо, що серед політичних структур, які заклали основу для створення УНА, була праворадикальна Українська національна партія. Ця партія формально могла вважатися першою з нових політичних партій, вона провела свій установчий з'їзд у Львові в жовтні 1989 р. Однак на кінець 1990 р. у партії налічувалося всього 150 членів. Партія виступала за “відновлення УНР в етнічних кордонах”, за приватну власність і “приватну зброю” як гаранта безпеки громадян [5, с.119].

У червні 1990 р. у Києві відбувся установчий з'їзд Української народно-демократичної партії, яка сформувалася на базі Української народно-демократичної ліги. В її програмних документах зазначалося, що “передумовою досягнення незалежності України можуть стати Громадянські комітети по відродженню Української держави та по скликанню на їх основі Конгресу громадян України” [5, с.120].

Ця партія разом з Українською національною партією стали ініціаторами скликання 1 липня 1990 р. Української міжпартійної асамблеї (УМА). До її складу увійшли також нечисленна Республіканська партія України, представники радикального крила

Української селянсько-демократичної партії, націоналістична фракція Спілки Незалежної Української Молоді (СНУМ), Комітет захисту Української католицької церкви, незалежна профспілка “Єдність” і ряд інших організацій.

3–4 листопада 1990 р. у Києві радикальне крило СНУМу провело установчий з’їзд Української Націоналістичної Спілки (УНС). Натомість уже 11 січня 1991 року загони УНС на чолі з Ю.Тимою охороняли литовський парламент під час політичного протистояння у Вільнюсі [13].

Партійне об’єднання проявляло ксенофобське ставлення до російського населення. Один з лідерів УНС О.Вітович у червні 1991 р. заявляв: “З москалями нема спільної мови, – застерігав С.Бандера. І ми живемо за його заповітом... Тих, для кого сучасні демократи-москалі стали друзями... сприймаємо за сміття. Вони не українці...” [5, с.182].

Ще яскравіше була відображена позиція правих радикалів на мітингу, присвяченому 49-й річниці проголошення незалежної держави у Львові в 1941 р. О.Вітович виступив за створення “Української зверхдержави”, у якій “або москалі переможуть нас, або ми переможемо їх”. Не сприяло єдності країни проголошене радикалом гасло: “Україна для українців”, а також запевнення, що “ми ще доживемо до тих часів, коли останній московський окупант покине нашу землю” [1, арк.41].

29 червня 1991 р. у Львові відбулася V сесія УМА, присвячена 50-річчю Акта про відновлення Української держави. На сесії заступник Голови УМА Ю.Микольський закликав до безкомпромісної боротьби до того часу, поки під червоно-чорний прапор не стане “вся Україна від Сяну по Кавказ” [5, с.182]. Таке прагнення об’єднання українських земель в єдину державу, безсумнівно, викликало занепокоєння в національних меншин і використовувалося для критики антиукраїнськими силами.

Окремі радикальні українські націоналістичні політичні угруповання відмовлялися визнавати національні меншини в Україні, оскільки “культури цих груп насправді є культурами етносів, ойкумени яких лежать поза межами України, а тому є чужими для українців і їхньої держави. Про ті культури піклуються національні держави: Ізраїль – про єврейську, Росія – про російську, Болгарія – про болгарську” [9, с.9].

На думку радикалів, в Україні є лише одна національна меншина – кримські татари, але й про них “можемо говорити поки що в перспективі, оскільки кримські татари оселились у Криму лише 1240 р. і сьогодні становлять переважну меншість усієї чисельності їхнього етносу”. Праві відстоювали необхідність асиміляції українським етносом іншоетнічних осіб, а державну підтримку культур інших націй розцінювали як “виштовхування іншоетнічних осіб з українського етносу” [9, с.8–9].

19 серпня 1991 р. керівництво УМА закликало створити загони оборони України від державного перевороту. Уже в перший день путчу загін УНС під командуванням В.Бобровича вирушив до Москви. У Києві на базі УНС почали формуватися загони Української Народної Самооборони (УНСО) для організації спротиву заколотникам. В армійських частинах працювали пропагандисти УНС [13]. Відбулося об’єднання Української національної асамблеї як партії, УНС як “внутрішньої” партії й УНСО як бойових загонів [7, с.210].

У зв’язку з проголошенням незалежності, 8 вересня 1991 р. було скликано VI сесію УМА. На сесії було ухвалено перейменувати об’єднання на Українську національну асамблею (УНА). Першим Головою УНА-УНСО став син головнокомандувача УПА Ю.Шухевич [13].

Після здобуття Україною незалежності УНА-УНСО пропагувала політичний шлях, першоосновою якого була великодержавність. Організація зауважувала: “Народ втомився від політики. Тому ми повинні захищати наших співвітчизників там, де їх дискримінують терористи і екстремісти. Скільки було сказано про Придністров’я, Кубань, Далекий Схід, Петроград, Москву, Західну Галичину, Мараморощину, Пряшівщину, Берестейщину, Забайкалля, Якутію, Трансільванію? Лише сувора і лагідна влада

УНА-УНСО принесе до кожної української родини мир, спокій, злагоду та затишок” [7, с.161].

Одним із завдань УНА-УНСО визначалося об’єднання всіх етнічних земель України в одну державу. Серед головних напрямів “неядерного” оперативного планування, згідно з програмами УНА, мали стати втягнення Дону та Кубані в орбіту української політики й державна підтримка української діаспори в Росії, Казахстані, інших країнах колишнього СРСР [7, с.196].

Унсовці також пропагували ідею праці “над створенням слов’янської духовної конфедерації навколо Києва” [7, с.195]. Вони висували гасло Української імперії як фактора виживання слов’янської цивілізації. “Наші люди, – казав ідейний лідер УНА-УНСО А.Лупиніс, – звикли жити у великій державі, ми зробимо Україну великою державою, щоб народу не потрібно було міняти своїх звичок” [7, с.237].

Унсовці пояснювали “слов’янську доктрину” тим, що раніше слов’янські народи захищала Росія, УНА-УНСО має відібрати цей привілей для України й об’єднати все слов’янство навколо Києва.

З кінця 1993 – початку 1994 рр. УНА-УНСО надто захопилася ліворадикальним екстремізмом. На шпальтах її часописів з’являються статті, присвячені РАФ, Червоним бригадам; Маркізе, Дебре, Негре. Через захоплення керівництва ідеями лівого радикалізму стався розкол між Ю.Шухевичем і командою А.Лупиноса [7, с.237–238].

Українська держава в перші дні свого існування зіткнулася з проблемою сепаратизму. Активісти УНА-УНСО радикальними діями намагалися придушувати дезінтеграційні процеси. Так, унсовці вважають, що завдяки їх діяльності було зупинено пропагування экс-депутатом СРСР В.Гончаровим ідеї Донецько-Криворізької республіки, розігнано конгрес і мітинг проросійської організації “Отечественный форум”, а 7 червня 1992 р. львівська УНСО розгромила румунський конгрес у Чернівцях, на якому звучали провокаційні заклики про об’єднання Північної Буковини з Румунією. Одночасно в 1991–1992 рр. УНА-УНСО розпочала надавати активну підтримку не залежній від Росії українській церкві [13].

У 1992 р. керівництво УНА-УНСО прийняло рішення ініціювати роботу з повернення в Україну військовослужбовців-українців з-поза її меж. У військові гарнізони колишнього СРСР було розіслано листівки УНА із закликом до офіцерів і прапорщиків – вихідців з України повертатися. У деякі військові частини виїжджали агітатори від УНА-УНСО. За сприяння унсовців було створено Спілку офіцерів української діаспори, що опікувалася українськими військовослужбовцями за кордоном.

Охочих повернутися виявилось багато, але процес гальмувався на міжурядовому рівні. Крім того, держслужбовці з Міністерства оборони України теж не були зацікавленими в поверненні величезної кількості військовослужбовців, бо це створило би проблему їх працевлаштування [13].

Навесні 1992 р. унсовці разом з Українською автокефальною православною церквою (УАПЦ) організують “поїзд дружби” по півдню України [7, с.247]. Керівництво УНСО організувало цю акцію для демонстрації сили з метою підняття українського духу.

Незважаючи на опір місцевих органів влади й структур Чорноморського флоту Російської Федерації, унсовці провели хресні ходи й молебні за загиблими українцями в Одесі, Херсоні та Севастополі. В акції взяли участь священники та київський хор “Томін”. Для охорони священників і хористів було мобілізовано загони чисельністю 500 осіб [13].

Так, на початку березня 1992 р. у Севастополі побувала делегація УНСО разом з діячем Української республіканської партії (УРП) С.Хмарою. Близько 300 осіб промарширували містом. Потім силами УАПЦ було відслужено панахиду за загиблими за волю України. Багато севастопольців були налякані, побачивши цю пропагандистську акцію на вулицях міста [6, с.56].

Демократичні організації України засудили “поїзд дружби”. Резонанс від бойовничих поїздок С.Хмари спільно з іншими радикалами до Криму змусив навіть УРП відмежуватися від його дій рішенням проводу від 18 березня 1992 р. У рішенні зазначалося, що дії С.Хмари потрібно розцінювати як діяльність фізичної особи, а не заступника Голови УРП [2, арк.17].

В умовах територіальних претензій до України окремих російських політиків УНА-УНСО активізувала роботу в середовищі етнічних українців Росії, передусім Кубані. У 1992 р. було відроджено Кубанське Чорноморське козацьке військо, яке на VII сесії УНА спільно з УНА-УНСО створило фонд “Кубань” (Всеукраїнський Комітет повернення Кубані в Україну), діяльність якого спрямовувалася на збір добровільних пожертв для допомоги українським політичним силам Кубані. УНА-УНСО також надавала посильну допомогу прихильникам створення незалежної Донської козацької держави [13].

У 1992 р. стрільці УНСО брали участь у конфлікті в Придністровській Молдавській республіці (ПМР) на боці слов’янського населення проти Молдови. Після того, як офіційна українська влада фактично усунулася від підтримки українського населення Придністров’я, на її захист стали військові підрозділи унсовців. Поява військових добровольців на лівому березі Дністра була задумана за зразком відправлення до Закарпаття похідних груп ОУН у 1939 році, коли Карпатській Україні загрожувала угорська армія.

27–28 червня 1992 р. у Києві відбулася VIII сесія УНА, на якій було підтверджено прагнення захищати українців ПМР. Делегати сесії прийняли заяву щодо ситуації в Придністров’ї, у якій наполягали на негайних конкретних кроках з боку Української держави для припинення відвертого масового винищення українців Придністров’я, захисту їхнього життя та реалізації права населення регіону на самовизначення [13].

Наступним кроком для УНА-УНСО стала участь у конфлікті в Абхазії на боці Грузії. Свою участь у цій війні унсовці пояснювали тим, що після агресивних заяв російського парламенту щодо статусу м. Севастополь стало зрозуміло, що “Крим і Абхазія на випадок спалаху конфлікту на півдні України будуть двома фронтами однієї війни” [7, с.231].

За результатами парламентських виборів 1994 р. УНА-УНСО вибороло 3 депутатські мандати, а головою партії став народний депутат О.Вітович. 29 грудня 1994 р. УНА було зареєстровано як політичну партію в Міністерстві юстиції України [13].

У 1994–1995 рр. УНА-УНСО активно допомагає Чечні в боротьбі за незалежність. Зокрема, значною була роль унсовців у знятті інформаційної блокади навколо Ічкерії. Крім того, російські мас-медіа стверджували, що на боці Д.Дудаєва воює регулярна частина УНА-УНСО в складі 600 осіб. Самі керівники УНА-УНСО не визнавали наявності своїх людей у Чечні, але й не заперечували цього [3, с.319].

Але законодавча заборона Верховною Радою України в листопаді 1993 р. вербування та фінансування найманців, участі в збройних конфліктах, створення незаконних військових формувань, а також участь УНА-УНСО в заворушеннях під час поховання патріарха Володимира 18 липня 1995 р. призвела до відміни реєстрації УНА як партії [7, с.239, 233–235].

Так, 6 вересня 1995 р. перший заступник міністра юстиції України В.Черниш видав наказ, яким скасував рішення від 29 грудня 1994 р. про реєстрацію УНА політичною партією як таке, що суперечило чинному законодавству України. Усупереч тривалим і масовим акціям протестів унсовців, це рішення не було відмінено [13].

Незважаючи на юридичну заборону діяльності, навесні 1996 р. унсовці взяли активну участь в антилукашенківських виступах у Білорусі. Втручання радикалів у внутрішню політику сусідньої держави пояснювалося тим, що державний курс президента Білорусі О.Лукашенка на втрату суверенітету Білорусі УНА розцінювала як загрозу суверенітету України [13].

29 вересня 1997 р. УНА була зареєстрована в Міністерстві юстиції України, що надало їй право брати участь у парламентських виборах 1998 р. Проте виборча кампанія не стала успішною для партії.

22 травня 1999 р. на черговому з'їзді партії головою проводу обрали А.Шкіля, а організацію знову назвали УНА-УНСО. Однак результати з'їзду не були легалізовані.

Унаслідок боротьби з режимом Л.Кучми у 2001 р., частина активістів УНА-УНСО зазнала репресій, а організація розділилася на окремі структури. У 2002 р., попри внутрішні негаразди, партія спромоглася взяти участь у парламентських виборах, а А.Шкіль переміг на одномандатному окрузі [13].

Унсовці відіграли активну роль у Помаранчевій революції. Однак за станом на квітень 2012 р. існувало кілька різних організацій УНА-УНСО: Всеукраїнська громадська організація “Українська народна асамблея – Українська національна солідарна організація” (УНА-УНСО) Ю.Тими; Всеукраїнська громадська організація “Українська Національна Асоціація – Українська Народна Самооборона” (УНА-УНСО) А.Шкіля; Всеукраїнська громадська організація “Українська Націоналістична Самооборона” (УНСО); Українська національна асамблея (УНА), яку очолювали Ю.Шухевич і М.Карп'юк [13].

У листопаді 2013 р. з початком протестних акцій проти влади Євромайдану УНА під керівництвом Ю.Шухевича активно продемонструвала свою політичну позицію. Унсовці опиралися на “Світоглядну доктрину” УНА, що визначала основою діяльності ідею Нації. Модель державного устрою УНА вбачала в створенні Гетьманату, що припускав “вертикальний розподіл влади на основі гармонійної взаємодії та балансу сфер Мудрості й Дії, якими є Церква й Гетьманат”. Означену форму держави назвали Третім Гетьманатом (після Гетьманату Б.Хмельницького й П.Скоропадського). Гетьман мав обиратися народом і концентрувати у своїх руках усю повноту законодавчої, виконавчої, судової влади. Контроль за діяльністю гетьмана повинна була здійснювати Українська Помісна Церква (Брахманат), що поєднала б у собі функції релігії, науки й мистецтва. Натомість поняття України визначалося унсовцями як “геосоціальний організм, який протягом близько 30-ти тисячоліть (від часу народження білої раси) розвивається на даній території в пульсуючому (циклічному) режимі” [12].

Бачення соборності держави унсовці розкривали в так званій “Реформації: 25 пунктів”. Зокрема, радикали заявляли, що “прагнуть об'єднати українців усього світу в успішну і конкурентоспроможну глобальну національну державу-корпорацію, центром базування якої є земля України, з філіями на всіх континентах у місцях компактного проживання українських громад” [11]. Крім того, у Програмі УНА зазначалося, що організація “сприятиме відродженню української Традиції як багатотисячолітнього духовно-культурного потоку, відновленню правдивої історії українського геосоціального організму, пробудженню в народі родової пам'яті, активізації енергетики сотень поколінь наших предків”.

У програмових засадах унсовці також передбачали проведення адміністративно-територіальної реформи (поступового переходу до трирівневої системи управління “центр – органічний округ – місцева громада”) із суттєвим підвищенням можливостей й відповідальності місцевого самоврядування. Близько сотні округів мали б формуватися навколо соціополісів [10].

Після кривавого розгону 30 листопада 2013 р. міліцією студентських протестів і розгортання в Україні революції виникає “Правий сектор” як бойова структура Майдану. До його складу, поряд з “Тризубом”, Соціал-Національною Асамблеєю, “Білим Молотом” і “Карпатською січчю”, увійшли й активісти УНА-УНСО.

Активність новоствореної організації зніціювала силове протистояння між правоохоронцями та революціонерами Майдану в січні 2014 р. Однак лідер “Правого сектору” в Україні Д.Ярош запевнив, що силовий опір не спричинить розколу країни й громадянської війни, бо “80% народу не підтримує владу, це буде боротьба між су-

спільством, народом і владою... це буде національно-визвольна війна". Одночасно політик зауважив, що Україна об'єдналася в спротиві правлячому режимові [14].

Перемога в Україні Революції гідності в лютому 2014 р. зумовила перетворення "Правого сектору" у політичну партію. Формування партійних структур "Правого сектору" відбулося на юридичній і кадровій базі партії УНА. Керівником політичної партії "Правий сектор" було обрано Д.Яроша. Також був прийнятий статут партії. До складу партії вирішили увійти УНА-УНСО, "Тризуб" та інші націоналістичні організації. Відповідне рішення було прийнято під час об'єднавчого з'їзду 22 березня 2014 р. [8].

Отже, ідеологія Української національної асамблеї у сфері внутрішньої політики базувалася на забезпеченні незалежності, соборності й унітарності держави на засадах великодержавного націоналізму. Активісти організації пропагували ідеали соборної України й захищали інтереси етнічних українців у складі військових з'єднань у місцях міжетнічних та етнорелігійних конфліктів на території колишнього СРСР. Однак радикалізм ідеології партії обмежував електоральну базу політичної підтримки й не дозволив УНА-УНСО реалізувати свої програмові засади в державному будівництві. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні ролі українських політичних партій у процесі єднання країни й формування політичної нації через комплексний аналіз їх програмових засад і діяльності.

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 32, спр. 2772, 150 арк.
2. ЦДАГО України, ф. 271, оп. 1, спр. 36, 90 арк.
3. Адамович С. В. Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України / С. В. Адамович. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – 884 с.
4. Бойко О. Предтеча Руху: неформальні організації як фактор громадсько-політичного життя України у період перебудови / О. Бойко // Людина і політика. – 2001. – № 1. – С. 44–57.
5. Гарань О. В. Убити дракона (3 історії Руху та нових партій України) / О. В. Гарань. – К. : Либідь, 1993. – 200 с.
6. Горобець І. В. Проблема Криму в українсько-російських відносинах (90-ті роки) / І. В. Горобець // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К. : Київ. ун-т, 2001. – Вип. 57. – С. 53–59.
7. Лупиніс А. Бунт має рацію (Політичний заповіт) / А. Лупиніс. – Чернігів : МПП "Факел", 2004. – 284 с.
8. "Правий сектор" став партією. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/22/7019934/>.
9. Приходько Г. Українці в Україні: проблема теорії. Хто суверен в Україні: українці чи етнічні групи? / Г. Приходько // Державність. – 1996. – № 2. – С. 6–9.
10. Програма Української Національної Асамблеї. – Режим доступу : <http://una-unso.in.ua/programa-ukrayinskoji-natsionalnoyi-a/>.
11. Реформація: 25 пунктів. – Режим доступу : <http://una-unso.in.ua/reformatsiya-25-punktiv/>.
12. Світоглядна доктрина УНА: жити за законами рідної землі! – Режим доступу : <http://una-unso.in.ua/svitoglyadna-doktrina-una-zhiti-za-zako/>.
13. УНА-УНСО. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/УНА-УНСО>.
14. Ярош Д. Коли 80% країни не підтримує владу, громадянської війни бути не може / Д. Ярош // Правий сектор. Інформаційний бюлетень. – 2014. – № 1. – 4 с.

В статтє проанализированы программные принципы и соборная деятельность Украинской национальной ассамблеи. Автор обосновывает, что основой политической программы и деятельности партии было объединение всех этнических земель и развитие государственности на основе великодержавного национализма.

Ключевые слова: национализм, соборность, Украина, великодержавность, партия, унитарный статус, леворадикальный экстремизм.

The article analyses the program basis and unity-aimed practices of the Ukrainian National Assembly. The author argues that the basis of the party's political program and activities was union of all ethnical territories and statehood development on the basis of the great power nationalism.

Keywords: nationalism, unity, Ukraine, great power, party, Unitarian status, left-wing radical extremism.